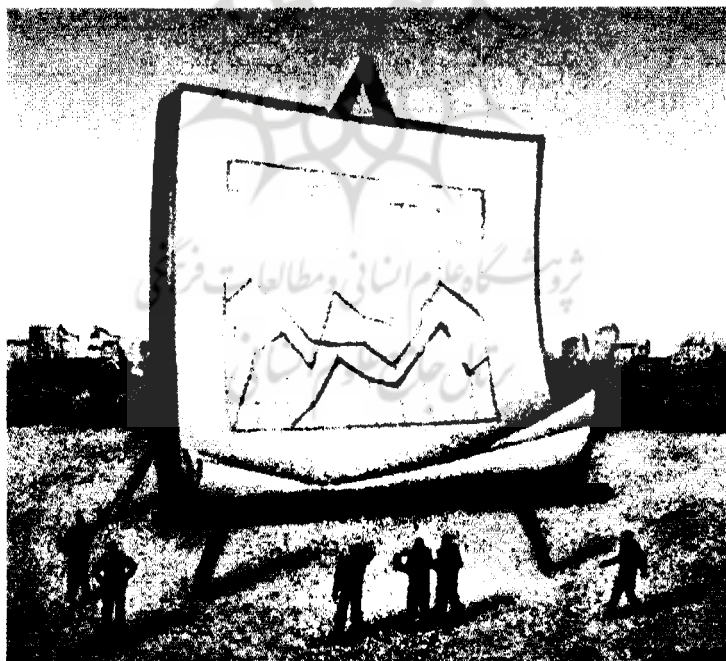

آشنایی با مفاهیم کلی اقتصادی

مسعود جعفرزاده

چه نیازهایی از جامعه را تأمین می‌نماید و این نیازها از نظر تأمین منافع جامعه و مصالح عمومی از چه اولویتی برخوردار می‌باشند. برای این منظور لازم است که با توجه به کیفیت و قیمت محصول تولیدی مشخص شود که چه گروه‌ها و طبقات اجتماعی جامعه از این محصول استفاده خواهند

کرد و مصرف آن چه تاثیری بر توزیع درآمدها و تغییرات قدرت خرید گروه‌ها و طبقات مصرف کننده محصول خواهد گذاشت. چنانچه محصول تولیدی دارای مصارف مختلفی باشد، موارد عمده مصرف جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرد و مصرف کل از جمع‌بندی نتایج آنها به دست می‌آید. در مرحله شناخت محصول تولیدی باید کالاهایی که دارای مصرف نهایی

اولین گام برای ورود به حوزه فعالیت اقتصادی از هر نوعی که باشد شناخت مبانی آن است. در شماره‌های پیش تلاش کردیم به برخی از این اصول پردازیم و در این شماره به ادامه این بحث می‌پردازیم.

شناخت محصول تولیدی و بررسی موارد مصرف آن

در آغاز بررسی‌های اقتصادی مربوط به یک طرح لازم است که اطلاعات کافی در مورد شناخت محصول تولیدی و موارد مصرف آن تهیه شود. اطلاعات مربوط به شناخت محصول تولیدی شامل خصوصیات فیزیکی و شیمیایی نظیر جنس، نوع، ترکیب، استاندارد و محل تولید آن می‌شود. برای بررسی موارد مصرف نیز باید مشخص شود که محصول تولیدی

(مصرف افراد و خانوارها) می‌باشند، از کالاهای واسطه‌ای (مصرف واحدهای تولیدی) تفکیک شود، زیرالگوهای مصرف و روش‌های بررسی بازار آنها متفاوت هستند و اگر از محصول تولیدی به هر دو صورت مصرف نهایی و مصرف واسطه‌ای استفاده شود در این صورت لازم است که میزان مصرف نهایی و مصرف واسطه‌ای محصول جداگانه مورد بررسی قرار گیرد و کل مصرف را از جمع‌بندی نتایج آنها به دست آورد.

ضمن آنکه لازم است محل استقرار طرح از نظر میزان و چگونگی دسترسی به مواد اولیه و سایر نیازهای واحد تولیدی و همچنین نزدیکی به بازارهای مصرف مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد. اگر محصول تولیدی برای یک منطقه یا استان خاص باشد در این صورت بیشتر بررسی‌های اقتصادی در محدوده همان منطقه و استان خاص انجام می‌گیرد و چنانچه طرح برای کل مملکت بوده و محصول تولیدی آن در سطح کشور عرضه شود در این صورت لازم است که بررسی‌های اقتصادی مربوط به طرح نیز در سطح مملکت انجام شود و چنانچه محصول قابل صدور بوده و دارای بازار صادراتی باشد در این صورت اطلاعات کلی در مورد میزان صادرات گذشته محصول تولیدی و یا کالای مشابه، قیمت‌های جهانی و سطح درآمد کشورهای خریدار محصول برای بررسی اقتصادی طرح لازم است.

بررسی میزان مصرف محصول تولیدی و یا کالاهای مشابه آن در یک دوره ۵ تا ۷ ساله

مصرف انواع کالاها به طور کلی از طریق تولید داخلی و واردات تأمین می‌شود. اطلاعات مربوط به تولید داخلی را می‌توان از منابع زیر به دست آورد:

الف- آمار صنعتی ایران که از سوی وزارت صنایع و یا بر حسب مورد از سوی وزارتخانه و یا مؤسسه ناظر بر تولید یک کالای معین منتشر می‌شود.

در موارد مقتضی می‌توان مستقیماً به وزارتخانه یا مؤسسه مربوطه مراجعه نموده اطلاعات جدیدتری را از قسمتهای طرح و برنامه و یا واحد آمار و اطلاعات آنها کسب نمود.

ب- آمار صنایع منتخب که از سوی اداره آمار بانک مرکزی ایران منتشر می‌شود.

ج- سالنامه‌ها و گزارش‌های ویژه آماری که از سوی مرکز آمار ایران وابسته به سازمان برنامه و بودجه منتشر می‌شود.

د- مواردی که تعداد تولید کننده یک کالای معین در کشور محدود باشد، می‌توان از طریق مراجعه مستقیم به واحدهای تولیدی اطلاعات مورد نیاز را کسب نمود.

ه- در مواردی که تعداد تولیدکننده‌ها زیاد بوده و مراجعه مستقیم به همه آنها میسر نباشد در این صورت تعدادی از آنها را به عنوان نمونه انتخاب نموده و با ضرب نمودن متوسط

تولید واحدهای انتخاب شده در تعداد کل واحدهای تولیدکننده می‌توان میزان محصول تولیدی کشور را برآورد نمود. برای تهیه اطلاعات مربوط به میزان واردات و صادرات کشور از آمار بازرگانی خارجی ایران منتشره از سوی وزارت بازرگانی استفاده می‌شود. در پاره‌ای موارد از طریق مراجعه مستقیم به شرکتها و یا افراد واردکننده محصول می‌توان اطلاعات بیشتری را در مورد میزان واردات و چگونگی قیمت‌ها و کشورهای صادرکننده آنها به دست آورد.

چون در بیشتر موارد دسترسی به آمار و ارقام مربوطه به موجودی انبار کالاهای مختلف مقدور نمی‌باشد، لذا برای سهولت در کار بررسی طرحها از آن صرف نظر می‌شود و در یک دوره یکساله میزان مصرف را معادل مجموع تولید داخلی و خالص واردات در نظر می‌گیرند.

تحلیل و تعیین چگونگی روند تغییرات مصرف محصول در دوره مورد بررسی

اطلاعات مربوط به تولید داخلی و خالص واردات کالا برای هر سال با هم جمع می‌شوند. این عمل می‌تواند در چارچوب جدول انجام شود جدولی که برای این کار در نظر گرفته می‌شود معمولاً دارای چهار ستون است که به ترتیب در ستون اول آن سالهای مورد بررسی، در ستون دوم آن ارقام مربوط به تولید داخلی، در ستون سوم خالص واردات و در ستون چهارم میزان مصرف کالای مورد بررسی طوری قرار می‌گیرند که ارقام مربوط به هر سال در یک ردیف قرار داشته باشند. از بررسی ستون مصرف کالای مورد بررسی می‌توان استنباط نمود که روند تغییرات مصرف کالا چگونه بوده است. یعنی معین می‌شود که میزان مصرف سالانه کالا در طول دوره مورد بررسی افزایش یا کاهش داشته و یا احتمالاً ثابت و یا تغییرات آن جزئی و کم بوده است. برای اندازه‌گیری میزان تغییرات از متوسط سالانه استفاده می‌شود. یعنی میزان تغییرات هر سال نسبت به سال قبلی آن حساب شده و سپس متوسط ارقام حاصله بدست می‌آید. این عدد میزان متوسط تغییرات سالانه مصرف را در دوره مورد بررسی نشان می‌دهد.

در بررسی تغییرات مصرف پاره‌ای از کالاها بهتر است که به جای مصرف کل کشور از مصرف سرانه (برای مواد غذایی و پوشاک) و یا مصرف خانوار (برای مسکن و لوازم خانگی) استفاده شود. در این حالت ستون دیگری به جدول اضافه شده و مصرف سرانه یا مصرف خانوار هر سال در ردیف مربوطه قرار می‌گیرد. مصرف سرانه و مصرف خانوار به ترتیب از تقسیم مصرف کل کشور به میزان جمعیت و تعداد خانوارها بدست می‌آید. بدیهی است که اگر مورد مصرف یک کالای معین فقط برای یک گروه سنتی و یا یک طبقه خاص از خانوارها

باشد در این صورت برای محاسبه مصرف سرانه یا مصرف خانوار از میزان جمعیت و تعداد خانوارهای آن گروه خاص استفاده می‌شود.

پیش‌بینی مقدار مصرف آینده (تقاضا) کالا برای یک دوره ۵ ساله

برای پیش‌بینی میزان تقاضای محصول از روشهای متفاوتی استفاده می‌شود که مهمترین آنها به شرح زیر هستند:

الف - روش ادامه روند قبلی

در این روش با فرض اینکه روند مصرف در آینده، مشابه و همسان روند گذشته خواهد بود از رشد متوسط سالانه قبلی برای پیش‌بینی میزان مصرف (تقاضا) محصول تولیدی در سالهای آینده استفاده خواهد شد. برای این منظور کافی است که رقم مربوط به آخرین سال دوره قبلی به نسبت متوسط رشد (یا کاهش) سالانه دوره گذشته تغییر داده شود. رقم به دست آمده میزان پیش‌بینی را به همان نسبت متوسط رشد (یا کاهش) سالانه دوره گذشته تغییر می‌دهیم. رقم به دست آمده این بار پیش‌بینی تقاضای محصول در دومین سال دوره مورد پیش‌بینی خواهد بود. این عمل را تا رسیدن به رقم آخرین سال دوره پیش‌بینی انجام می‌دهیم و در پایان، ارقام به دست آمده را در یک ستون قرار می‌دهیم و به این ترتیب جدول پیش‌بینی تقاضا به وجود می‌آید.

ب - روش روند متغیر

در این روش به دلایل تغییر در شرایط اقتصادی و اجتماعی و نیز تحول الگوهای مصرفی ناشی از آنها، بررسی روند تغییرات مصرف یک کالای معین بر حسب مورد در ارتباط با تغییر درآمد ملی (یا درآمد سرانه) و یا هر یک از اجزای تشکیل دهنده که نظیر سرمایه‌گذاری ملی (دولتی، خصوصی)، مصرف ملی (دولتی، خصوصی) و... و یا اعتبارات خاص برنامه‌ای و بودجه خانوار انجام می‌شود. مقادیر پیش‌بینی شده برای درآمد ملی و یا هر کدام از پارامترهای فوق را به ترتیب از گزارشهای مربوط به برنامه‌های عمرانی بودجه دولت، بانک مرکزی و سایر سازمان‌های ذیربط دولتی و ملی می‌توان تهیه نمود.

در این روش برای تحلیل ارتباط و مقایسه بین روند مصرف کالای مورد بررسی با روند تغییرات درآمد ملی و یا هر پارامتر دیگر و طریق تناسب ساده و یا رابطه همبستگی (رگرسیونی) استفاده می‌شود. در روش تناسب ساده چون میزان روند تغییرات مصرف کالا و روند تغییر پارامتر انتخابی در دوره گذشته معلوم هستند، لذا با معلوم بودن روند آینده پارامتر انتخابی، میزان روند تغییرات مصرف کالا در آینده برآورد

خواهد شد. از رقم بدست آمده به همان شکل که در روش قبلی ذکر شد برای پیش‌بینی میزان تقاضای محصول در آینده استفاده می‌شود.

در روش رگرسیونی ارتباط بین تغییرات مصرف کالا و یا پارامترهای انتخابی از طریق یک رابطه همبستگی یک یا چند متغیر بیان و مشخص می‌شود. این روش به علت پیچیدگی و حجم زیاد محاسبات مربوطه در گزارشهای بازار یابی کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد و از این رو به خاطر سهولت بیشتر در یادگیری روشهای بررسی طرح و جلوگیری از طولانی‌تر شدن مطلب از شرح و بسط آن در اینجا خودداری می‌شود. بدیهی است که از محاسبات رگرسیونی در روش ادامه روند قبلی هم می‌توان استفاده نمود. لیکن مجدداً یادآوری می‌شود که این محاسبات کاربرد کمتری در تهیه گزارشهای مربوط به بازار یابی دارد و کاربرد بیشتر و موثرتر آن در تهیه و تدوین برنامه‌های عمرانی و منطقه‌ای می‌باشد.

ج - روش مربوط به کالاهای واسطه‌ای

در مورد کالاهای واسطه‌ای که جنبه مصرف نهایی ندارند و بیشتر به عنوان مواد اولیه و نیم ساخته در واحدهای تولیدی دیگر به مصرف می‌رسند، استفاده از روشهای فوق چندان معمول نبوده و فقط آگاهی و اطلاع از پیش‌بینی برنامه تولید واحدهای مصرف کننده محصولات مورد بررسی برای پیش‌بینی تقاضای آنها کافی خواهد بود. بدیهی است که واحد مصرف کننده کالای واسطه‌ای در چارچوب طرح یا طرحهای جداگانه‌ای به وجود آمده و لذا با فرض اینکه تمامی بررسی‌های مربوط به آن انجام شده است دیگر نیاز چندان به بررسی مجدد بازار مصرف کالای نهایی آن نخواهد بود.

بررسی میزان عرضه محصول و پیش‌بینی تغییرات آن در یک دوره ۵ ساله

برای بررسی عرضه داخلی محصول از جدول یا فهرستی که حاوی مشخصات واحدهای تولید کننده محصول مورد بررسی است استفاده می‌شود. اطلاعات مورد نیاز که شامل نام واحد، نوع محصول، ظرفیت تولیدی، آمار تولید، محل استقرار و... می‌شود از وزارت صنایع و یا بر حسب مورد از سایر سازمان‌ها و ارگانه‌های ذیربط تهیه می‌شود و در موارد مقتضی برای تهیه اطلاعات بیشتر می‌توان مستقیماً به واحدهای تولید کننده مراجعه نمود. از جمع‌بندی ظرفیت تولید واحدهای موجود و در حال تکمیل با ظرفیت پیش‌بینی شده برای طرحهای توسعه واحدها و طرحهای جدید می‌توان ارقام مربوط به پیش‌بینی مجموع تولید داخلی یعنی جدول میزان تقریبی عرضه محصولات داخلی را برآورد نمود.

اطلاعات مربوط به مشخصات طرح‌های جدید و توسعه‌های را همانند طرح‌های موجود می‌توان از وزارت صنایع و یا سایر سازمان‌ها و ارگان‌های ذیربط و یا از طریق مراجعه مستقیم به مؤسسين و مجریان این طرح‌ها بدست آورد.

مقایسه پیش‌بینی تقاضا با برآورد عرضه محصول

از مقایسه جدول پیش‌بینی تقاضای محصول با برآورد میزان تولید داخلی آن در دوره پیش‌بینی شده وضعیت بازار محصول مورد بررسی در آینده معلوم خواهد شد. اگر تقاضای پیش‌بینی شده بیشتر از عرضه باشد، کمبود در بازار وجود خواهد داشت که از طریق واردات و یا توسعه ظرفیت تولیدی کشور تأمین خواهد گردید. چنان چه میزان تقاضا کمتر از عرضه محصول باشد مازاد تولیدی به خارج از کشور صادر خواهد شد. بدیهی است که برای ایجاد حس رقابت در میان تولیدکنندگان و جلوگیری از به وجود آمدن کمبودهای احتمالی در بازار لازم است که میزان عرضه داخلی محصول حدود ۲۰-۱۰ درصد بیشتر از تقاضای پیش‌بینی شده باشد. این میزان با توجه به وسعت جغرافیایی و پراکندگی مراکز مصرف در ایران منطقی بوده و برحسب نوع محصول و چگونگی سیستم‌های توزیع آن متفاوت خواهد بود.

مواد اولیه و چگونگی تأمین آنها

برای اجرای هر طرح تولیدی لازم است که از ابتدا میزان و کیفیت مواد اولیه، مواد کمکی و بسته‌بندی مورد نیاز آن طرح مشخص شود. انتخاب مواد اولیه بر مبنای استانداردهای مشخص صنعتی و یا از طریق نمونه‌برداری و آزمایش و یا استفاده از تجربیات به دست آمده در واحدهای دیگر انجام خواهد گرفت. در بررسی مواد اولیه باید مشخص شود که دقیقاً چه موادی وارد کارخانه شده و چه موادی به صورت محصولات ساخته شده از کارخانه خارج می‌شود. در بررسی‌های فنی طرح معلوم می‌شود که برای تعدیل مواد اولیه به محصولات ساخته شده در کارخانه با توجه به شرایط اقتصادی مملکت از بهترین و در عین حال با صرفه‌ترین روش‌های تولید باشد. بررسی قیمت انواع مختلف مواد اولیه، مواد کمکی و بسته‌بندی و چگونگی سیستم‌های قیمت‌گذاری و توزیع آنها در قسمت اقتصادی گزارش بررسی طرح انجام می‌شود. بدیهی است که دسترسی به مواد اولیه و تحویل به موقع و مناسب این مواد به واحدهای تولیدی شرط اصلی برای موفقیت طرح‌ها و تحقق پیش‌بینی‌های انجام شده در قسمت‌های مختلف گزارش بوده و لذا باید تمامی جنبه‌های مختلف آن با توجه به اصل تنوع در منابع تأمین (به خصوص برای مواد وارداتی) مورد بررسی

و مطالعه قرار گیرد. ارائه فهرستی از مواد اولیه مورد نیاز همراه با قیمت‌های مقایسه‌ای و منابع تأمین آنها در پایان بررسی‌های مربوط به مواد اولیه مورد نیاز مناسب خواهد بود. اطلاعات مربوط به قیمت مواد اولیه از گزارش شاخص قیمت‌های (عمده‌فروشی و خرده‌فروشی) بانک مرکزی، مرکز بررسی قیمت‌های وابسته به وزارت بازرگانی، نشریات و بولتن‌های اختصاصی داخلی و خارجی و یا از طریق مراجعه مستقیم به واحدهای تولیدی و فروشندگان محصول در بازار به دست می‌آید.

بررسی قیمت‌ها و چگونگی نحوه توزیع محصول تولیدی در بازار

پس از شناخت محصول تولیدی و تعیین موارد مصرف آن لازم است که قیمت‌های فروش آنها در بازار نیز مورد بررسی قرار گیرند. مطالعه سیستم‌ها و روش‌های توزیع محصول و انتخاب بهترین و مناسبترین آنها در هر طرح ضروری می‌باشد. تحلیل جنبه‌های مختلف شبکه‌های توزیع کالای مشابه و گردش محصول از تولید تا مصرف همراه با یک بررسی مقایسه‌ای از قیمت‌های فروش محصولات تولیدی و قیمت‌های داخلی و خارجی کالاهای مشابه وارداتی در این قسمت ارائه می‌شود. بررسی سیر قیمت‌ها در دوره گذشته (حدود ۳-۱ سال) و نیز اطلاع از چگونگی تغییرات قیمت‌های جهانی در مورد کالاهای اساسی مفید خواهد بود. نحوه قیمت‌گذاری محصول و میزان و چگونگی کنترل دولت بر روی قیمت‌ها و در موارد مقتضی جایزه‌های تولیدی و صادراتی نیز مورد مطالعه قرار می‌گیرند. در پایان این قسمت ارائه فهرستی از قیمت‌های مقایسه‌ای داخلی و خارجی به همراه قیمت سایر کالاهای مشابه و جانشین مناسب خواهد بود. اطلاعات مربوط به قیمت محصولات تولیدی هم مانند قیمت‌های مواد اولیه از گزارش شاخص قیمت‌های (عمده‌فروشی و خرده‌فروشی) بانک مرکزی، مرکز بررسی قیمت‌ها، نشریات و بولتن‌های اختصاصی داخلی و خارجی و یا از طریق مراجعه مستقیم به واحدهای تولیدی و فروشندگان محصول در بازار بدست می‌آید.

در پایان لازم است که نتایج مطالعات و بررسی‌های انجام شده در قسمت‌های مختلف گزارش اقتصادی جمع‌بندی شده و با توجه به جنبه‌های مختلف محصول بررسی و تولید و یا عدم تولید آن در داخل کشور توجیه شود. سپس نظر کارشناسی پیرامون مفید بودن محصول و ضرورت تأمین تمام یا قسمتی از نیازهای جامعه به همراه مقایسه‌ای از مجموع منابع و امکانات به کار رفته در طرح با ارزش محصول و منابع اقتصادی اجتماعی حاصل از آن ارائه می‌شود و در پایان پیشنهادات اصلاحی در مورد جنبه‌های مختلف بررسی بازار محصول و نظر نهایی پیرامون طرح مورد بررسی بیان خواهد گردید.